

Vertailevia näkökulmia eurooppalaisiin kirjallisuuksiin ja kirjallisuudentutkimukseen

Harri Veivo

Vieraileva professori, Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3

Yleistä ja vertailevaa kirjallisuustiedettä Ranskassa

Kirjallisuudentutkimuksen historian perusteella saattaisi olettaa, että yleinen ja vertaileva kirjallisuustiede (*littérature générale et comparée*) on vahva ala Ranskassa. Ovathan Ferdinand Brunetière, Gustave Lanson, Roland Barthes, A. J. Greimas, Julia Kristeva ja Gérard Genette esimerkiksi merkittäviä tutkijoita, joiden vaikutus on aikanaan ylettänyt tai edelleenkin ylettää kauas Ranskan rajojen ulkopuolelle ja jotka ovat osanneet uudistaa oppialaa metodien ja teorian tasolla.

Yleinen ja vertaileva kirjallisuustiede on kuitenkin varsin pieni oppiaine, jos asiaa tarkastellaan virkojen ja opiskelijamäärien kannalta. Suuri osa Ranskassa tehtävästä kirjallisuudentutkimuksesta sijoittuu ranskan kielen ja kirjallisuuden laitoksille tai eri kieli- ja kulttuurialueisiin keskittyviin laitoksiin, jotka ovat kooltaan suuria opettajan ammattiin valmistavan luonteensa vuoksi. Lähestymistavat näillä laitoksilla eroavat yleensä siten, että edellä mainituissa tutkimus perustuu varsin syvälliseen mutta samalla suppeahkoon asiantuntemukseen: yhdestä kirjailijasta tai teoksesta tiedetään kaikki, mutta ei välttämättä sitten kovin paljon muusta. Erikoistuminen on valttia ja tuottaa tämän tyyppistä tutkimusta. Jälkimmäisissä lähtökohtana on puolestaan usein vanha *civilisation*-opiskelu, jossa kirjallisuutta luetaan ensisijaisesti tietyn kulttuurin edustajana. Asiantuntemus on laajaa, mutta ei välttämättä syvällistä. Kosketuskohdat nykyaikaiseen kirjallisuudentutkimukseen saattavat olla köykäisiä.

Tällaiset luonnehdinnat ovat tietenkin tyyppittelyjä, joiden kantama on rajattu. Joka tapauksessa yleisen kirjallisuustieteen kannalta tilanne on jokseenkin ongelmallinen. Sen pohtimat ongelmat ja kysymykset eivät oikein löydä kaikupohjaa oman kentän ulkopuolelta eikä sen tarjoamalla asiantuntemuksella ole juuri käyttöä muualla – ranskalaisen kirjallisuuden suhteen kun se on liian yleistä ja muiden kielialuiden suhteen liian spesifiä. Mutta toisaalta, vaikka yleinen ja vertaileva kirjallisuustiede on Ranskassa suhteellisesti pieni oppiala, on kyse kuitenkin melkoisesta joukosta tutkijoita. Tämä näkyy positiivisesti siinä, että yllättävän monen alueen ja aikakauden asiantuntemusta löytyy, ja negatiivisesti siinä, että ranskalaiset tutkijat eivät aina hae kovin hanakasti kontaktia muualla tehtävään tutkimukseen. Kotimaassakin riittää luettavaa.

Oppiaineen asemaan vaikuttaa myös ns. *qualification*-järjestelmä ja sitä ohjaava Conseil National des Universités (C.N.U.). Periaatteessa jokaisen Ranskasta virkaa hakevan tutkijan pitäisi anoa tältä neuvostolta oman alansa pätevyyttä. Tämä järjestelmä, jonka tavoitteena on periaatteessa taata hakijoiden asiantuntemus, on tuottanut myös erilaisia tieteenalojen määritelmiä, karsinoita ja mandariineja. Yleisen ja vertailuvan kirjallisuustieteen kohdalla se näkyy vertailevien metodien ja kielitaidon korostamisena: tutkimuksen pitää kohdistua eri kulttuuri- tai kielialueilta tuleviin teoksiin, ne pitää lukea alkuperäiskielellä ja saattaa järjestelmällisen metodin avulla vertailuun keskenään – ja julkaisut on parasta kirjoittaa ranskaksi. Vaatimukset ovat siis varsin toisenlaiset kuin esimerkiksi Suomessa, jossa yleisen kirjallisuustieteen puitteissa on voitu tehdä myös yhteen kirjailemaan tai teokseen ja suomalaiseen kirjallisuuteen kohdistuvaa tutkimusta. Vertailun perustana voidaan käyttää esimerkiksi myyttejä ja teemoja, mutta myös teoreettisia näkökulmia. Kenttä on tässä suhteessa melko avoin; itse vertailun käsitettäkin on kyseenalaistettu ja teoretisoitu. Viime aikoina tutkimuksen piiriin on tuotu myös audiovisuaalisia medioita.

Mutta maassa maan tavalla. Yleisen ja vertailevan kirjallisuustieteen opettaminen on Ranskassa monella tavalla erilaista kuin Suomessa. Opiskelijat tulevat usein varsin erilaisista lähtökohdista ja jopa aivan eri puolilta maailmaa. Tämä on rikkaus esimerkiksi siinä mielessä, että omilla modernismia ja *avant-gardea* käsittelevillä kurseillani olen oppinut paljon arabimaiden nykykirjallisuuden ja -taiteen taustoista keskustellessani sieltä kotoisin olevien opiskelijoiden kanssa. Toisaalta lähtökohtien erilaisuus tuottaa myös lisätyötä: kontekstualisointia on tehtävä paljon – etenkin vähemmän tunnettuja tapauksia kuten suomalaista kirjallisuutta opettaessa tuntuu kuin koko työ olisi yhtä tuskallisen pitkää johdantoa. Tieto- ja oppimiskäsitykset ovat myös varsin erilaisia. Toisinaan opiskelijoita on usutettava kriittiseen ajatteluun ja kyseenalaistamaan luennoijan ajatuksia, heille kun auktoriteetti saattaa olla järkeä tutumpi maailman perusta ja ulkoa toistaminen tiedon korkein muoto.

Opettamisen kannalta Ranskan yksi merkittävä etu on se, että niin vanhaa kuin uuttakin kirjallisuutta ranskannetaan varsin paljon. Englannin- ja saksankielisen kirjallisuuden suuret ja pienet klassikot ovat tietenkin saatavilla, mutta niin ovat myös esimerkiksi puolan-, tsekin-, unkarin- ja ruotsinkieliset. Suomenkielistäkin löytyy aina Ahosta ja Leinosta Saarikosken ja Aronpuron kautta Oksaseen ja Kettuun. Tämän avoimuuden rinnalla sulkeutuneisuutta tuottaa ranskalaiselle humanistiselle tutkimukselle ominainen diskurssi, jossa tyyli on merkittävässä asemassa ja metodologiset ja teoreettiset kysymykset – yllämainitun CNU:n vaatimuksista huolimatta – huomattavasti toisijaisempia kuin Suomessa. Väitöskirjan on oltava hyvin kirjoitettu; sillä saa puutteita anteeksi. Väitöskirjan on myös ensisijaisesti keskusteltava ranskalaisen tutkimuksen kanssa. Perehtymistä muualla tehtyihin töihin ei pidetä oleellisena.

Ranska on tavallaan oma aikavyöhykkeensä Euroopan laidalla. Osallistuin taanoin postmodernismia käsittelevään kollokvioon Pariisissa. Muiden ulkomaalaisten puhujien kanssa ihmettelimme, miksi aiheesta järjestetään kollokvio nyt, 20–30 vuotta kiinnostuksen aallonharjan jälkeen. Mutta Ranskassa aihe on ajankohtainen. Tämä ei johdu niinkään siitä, etteikö postmodernista käytyä keskustelua olisi seurattu jo 70- ja 80-luvuilla – onhan aiheen klassikoiden joukossa Lyotardin *La condition postmoderne* – vaan pikemminkin siitä, että ranskalaisen yhteiskunnan modernisaatio on nyt edennyt sellaiseen epäilyksen, huolestumisen ja etsinnän tilaan, jossa tämä keskustelu vasta alkaa näyttää mielenkiintoiselta. Myöhästymisen tai jälkijättöisyyden asemesta kyse on siis ennemminkin modernisaation erilaisista rytmeistä ja ajallisuuksista. Tämä taas johtaa ainakin allekirjoittaneen näkemään koko modernin maailman paljon fragmentaariseppana, läpinäkymättömämpänä ja oikullisempänä kuin aiemmin on tullut ajatelleeksi. Sitä kautta myös yleisen ja vertailevan kirjallisuustieteen ”edistys” ja ”nykytila” saavat varsin suhteellisen valaistuksen. Ranska opettaa, omalla ärsyttävällä mutta myös ihailtavalla itseriittoisuudellaan, että englantilaisen kielialueen sanelema edistyksen rytmi ei ole ainoa totuus.

Kristina Malmio

Vastuullinen tutkija, Senmodern spatialitet i finlandssvensk prosa 1990–2010, Helsingin yliopisto/Svenska litteratursällskapet i Finland

Sehr geehrte Kolleginnen und Kollegen,

työskentelin Suomen kirjallisuuden vierailevana professorina Wienin yliopistossa puolen vuoden ajan keväällä 2014. Pestini oli Cimon ja Wienin yliopiston rahoittama, ja se oli sijoitettu fennougristiikan oppiaineen yhteyteen. Fennougristiikka taas kuuluu skandinavian- ja alankomaidentutkimuksen sekä vertailevan kirjallisuudentutkimuksen kanssa Europäische und Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft -laitokseen. Suomi, Viro ja Unkari sijaitsevat samoissa tiloissa ja lähimmät kollegani olivat kielitieteilijöitä tai kirjallisuudentutkijoita fennougristiikan, vertailevan kirjallisuudentutkimuksen tai Unkarin kirjallisuuden alalta. Lisäksi tein yhteistyötä skandinavistien kanssa.

Puitteet olivat hienot: Wienissä kaikki on suurta ja vanhaa. Yliopisto perustettiin 1365. Se on saksankielisen alueen vanhin, yksi Keski-Euroopan suurimpia ja Itävallan suurin yliopisto. Palast der Wissenschaft, Tieteen palatsi, on osuva nimitys vuonna 1884 rakennetulle, korttelin kokoiselle kertaustyylliselle päärakennukselle. Talosta saisi Fredric Jameson hyvän empirisen aineiston pohdintoihinsa siitä, kuinka tila vaikuttaa ihmiseen ja ilmentää taloudellisia megatrendejä. Rakennuksen ylenpalttinen arkkitehtuuri ja kymmeniin eri suuntiin lähtevät portaat ja rappukäytävät saattavat funktionaaliseen

suoraviivaisuuteen tottuneen suomalaisen hämmennyksen ja hilpeyden valtaan. Hiljaisiksi vetää sen sijaan lattiassa sijaitseva laatta, jossa muistetaan paikalla 1933 murhattua juutalaista opiskelijaa.

Wien on paikka, jossa Helsingin sijainti alkaa vaikuttaa epätodellisen syrjäiseltä. Budapest on tunnin matkan päässä, Prahaan pääsee nopeasti eikä Italiakaan ole kaukana. Wieniläinen on oman arvonsa tunteva, hitaasti muuttuva ja itseironinen. Miksi tämä pitäisi tehdä toisella tavalla kun se on tehty tällä (skandinaavin mielestä epäkäytännöllisellä) tavalla viimeiset kaksisataa vuotta, sanoo wieniläinen ja nauraa. Sekä kaupunki että yliopisto ovat yhdistelmä vanhaa ja uutta, konservatiivista hidastelua ja uusimpia virtauksia. Yhtäältä tietyt konventiot kuten esimerkiksi puhuttelu, ”Sehr geehrte Frau Professor”, hymyilyttivät, toisaalta digitaalisuus ja kansainvälisyys olivat kova sana ja yliopiston nettipalvelut olivat kattavat ja sujuvat.

Fennoungriittikan tutkimuksen painopisteet ovat monikielisyys, unkarilaisen kirjallisuuden ja kulttuurin historia sekä suomalais-ugrialaisten kielten historia, kontaktit ja typologia. Oppiaineen tutkijoiden tutkimusintressit olivat hyvin vaihtelevia. Hungarologia oli käytännössä Unkarin kirjallisuuden tutkimusta, komparatiivisen kirjallisuudentutkimuksen edustajista osa oli kulttuurintutkijoita, osa henkilökunnasta tutki uralilaisten vähemmistökielten typologiaa.

Käynnissä on 1700- ja 1800-luvuilla ilmestyneiden unkarilaisten lehtien digitointihanke ja marin kielen sanakirjaprojekti. Viime vuonna päättyi EU:n rahoittama kansainvälinen Eldia-projekti (European Language Diversity for All), jossa tutkittiin eurooppalaisten vähemmistökielten monimuotoisuutta ja monikielisyyttä. Laitoksen professori Johanna Laakso oli yksi projektin johtajista. Nuorten ja vähän vanhempienkin tutkijoiden asema on tukala samalla tavalla kuin Suomessa. Rahoitusta on vähän ja sen saanti on kiven takana. Wien on kansainvälinen paikka, laitoksen tutkijat olivat milloin Intiassa, milloin Kroatiassa, ja vierailuluentoja oli runsaasti. Kevään aikana yliopistolla kävivät puhumassa muun muassa Judith Butler sekä narratologit Ansgar ja Vera Nünning.

Suomi Euroopassa, Eurooppa Suomessa

Wienissä fennoungriittikan opiskelijat valitsevat pääaineekseen hungarologian tai fennistiikan. Fennistiikan kandidaatin tutkintoon tähtäävät suorittavat opintojensa alussa Steop-kokonaisuuden (15 opintopistettä), johon kuuluvat kirjallisuudentutkimuksen ja kielitieteen johdantokurssit, Suomen kirjallisuushistorian peruskurssi sekä Landeskunde eli maantuntemus.

Kaikille yhteisellä kirjallisuudentutkimuksen johdantokurssilla opetetaan kirjallisuudentutkimuksen perusteet. Kurssin yhteydessä tentittävä, netissä oleva opintomateriaali Einführung in die Literaturwissenschaft (Johdatus kirjallisuudentutkimukseen, 84

sivua) muistuttaa paljon suomalaisia vastaavia. Suurimman eron muodostavat hermeneutiikan historian ja käsitteiden iso osuus johdannossa sekä retoriikan ja poetiikan perusteellinen käsittely. Käytetyt esimerkit ovat voittopuolisesti saksankielisestä kaunokirjallisuudesta.

Ensimmäisen vuoden aikana fennistiikan opiskelijat suorittavat kaksi kirjallisuushistorian kurssia, joilla laitoksen suomen kielen lehtori Mikko Kajander käsittelee suomalaisen kirjallisuuden keskeiset vaiheet ja teokset Agricolaasta nykypäiviin. Vieraillevan professorin tehtävänä on opettaa opiskelijoille Suomen kirjallisuutta ja kirjallisuustiedettä ja syventää aiemmilla kursseilla hankittuja tietoja. Itse vedin kevään aikana neljä kurssia: Suomen nykykirjallisuus 1990–2010, suomenruotsalaisen kirjallisuuden historia ja kehitys, kirjallisuudentutkimuksen teoriat ja metodit -harjoituskurssi ja Literaturwissenschaftliche Übung 2 -kurssi, jolla opiskelijat kirjoittavat toisen kahdesta kandidaatintutkielmastaan. Opiskelijat olivat voittopuolisesti fennougriistiikan ja skandinavistiikan opiskelijoita ja ryhmät pieniä: luentokursseilla oli 15–20 henkeä, ja tutkielman kirjoitti kevään aikana viisi opiskelijaa.

Opiskelijoiden kielitaito ei (välttämättä) riitä tekstien lukemiseen suomen kielellä vaan opetusmateriaalin piti olla saatavilla myös saksaksi. Kursseistani tuli varsin monikielisiä: opetuskielenä oli englanti ja opiskelijat lukivat suomalaista kirjallisuutta saksankielisinä käännöksinä. Tenteissä ja tehtävissä he saivat käyttää englantia, saksaa, suomea tai ruotsia. Oi, jospa olisin työskennellyt Wienissä Frankfurtin kirjamesujen jälkeen, ajattelin useasti kevään aikana. Messujen yhteydessä kun julkaistiin 130 uutta saksankielistä suomalaisen kirjallisuuden käännöstä. Opetuksessa käyttökelpoisten, saksankielisten tekstien puuttuminen rajoitti opettavien kurssien sisältöjä. Esimerkiksi uutta suomalaista runoutta ei ole käännetty saksaksi juuri lainkaan.

Suomalaisen kirjallisuuden opettaminen ulkomailla on käytännössä jatkuvaa vertailevaa kirjallisuudentutkimusta. Yhtäältä olen opiskelijoille Suomi Euroopassa, opettamani kulttuurin ruumiillistuma. Opiskelijoille on tärkeää se, mitä he oppivat Suomen historiasta, yhteiskunnasta ja kulttuurista lukemalla suomalaista kirjallisuutta. Toisaalta minun täytyy kyetä ankkuroimaan uusi tieto siihen, mitä opiskelijat tietävät ennestään. Käyttämäni strategia oli Eurooppa Suomessa, eli Suomen kirjallisuuden liittäminen erilaisiin eurooppalaisiin poliittisiin ja kirjallisiin virtauksiin. Opetuksen kielitieteellisestä painotuksesta johtuen jouduin kuitenkin ensin syventämään opiskelijoiden tietoja esimerkiksi symbolismista tai postmodernismista.

Oma kulttuuri muuttuu uudessa ympäristössä vieraaksi virkistävällä tavalla. Anteeksi, mutta mikä on Muumilaakso, kysyi mediatutkimusta pääaineenaan lukeva poika suomenruotsalaisen kirjallisuuden luennolla. Suomen- ja saksankielisten tekstien vertailu oli kiinnostavaa: esimerkiksi Maria Jotunin ”Matami Röhelin” -novelin saksankielisen käännöksen nimi on ”Madame Röhelin”, mistä seuraa kiinnostavia

väärintulkintoja, kun tarkastelee yhteiskuntaluokkien representaatiota tuossa novellissa. Opetuksessa oli usein kyse sen välittämisestä, mitä jokin asia tarkoittaa Suomessa, esimerkiksi mitkä ovat sanan ”matami” sosiaaliset vivahteet. Opiskelijat olivat kiinnostuneita Suomen nykykirjallisuudesta ja erityisesti dekkareista: viidestä BA-tutkielmasta kaksi käsitteli suomalaisia salapoliisiromaaneja, muut työt Sofi Oksasta, Leena Landeria ja Minna Canthia.

Opetukseni kolmas ulottuvuus oli Suomi osana pohjoismaita. Järjestin yhdessä skandinavistiikan oppiaineen lehtoreiden kanssa Der kleine Nobelpreis – Nordic Council literature prize 2014 -seminaarin, jonka tarkoituksena oli tutustuttaa fennougristiikan ja skandinavistiikan opiskelijat Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkintoon, pohjoismaiseen nykykirjallisuuteen ja toisiinsa. Tapahtumassa pohjoismaiset opettajat puhuivat omien maidensa nykykirjallisuuden trendeistä, ja opiskelijat esittelivät työpajoissa toisilleen vuoden 2014 palkintoehdokkaita. Kjell Westön ja Henriikka Tavin teosten esittelyt olivat osa Suomen nykykirjallisuuskurssin ohjelmaa. Seminaarissa oli 80 osanottajaa, ja opiskelijat kiittelivät erityisesti sitä, että Suomen kirjallisuus esiteltiin pohjoismaisessa kontekstissa.

Käytännöt opiskelijapalautteen keräämisessä poikkesivat suomalaisista melkoisesti. Arviointikaavakkeet toimitettiin minulle kirjekuoressa. Tunnilla opiskelijat valitsivat keskuudestaan edustajan, jonka tehtävänä oli kerätä täytetyt kaavakkeet kirjekuoreen, sulkea kuori ja omalla allekirjoituksellaan todistaa, että minä en ollut missään vaiheessa nähnyt vastauslomakkeita. Sen jälkeen vastaukset toimitettiin keskushallinnon yhteydessä toimivaan arviointiyksikköön, josta sain sähköisesti kuusisivuisen (!) analyysin kurssini palautteesta.

Aika Wienissä oli ”vaeltavan” tutkijanurani synteesi: olen opiskellut Åbo Akademissa yleistä kirjallisuustiedettä, työskennellyt pohjoismaisen kirjallisuuden oppiaineessa ja tutkinut suomenruotsalaista ja suomenkielistä kirjallisuutta. Sain yhdistää nämä eri ulottuvuudet niin opetuksessa kuin pitämälläni vierailuluennoilla. Oli kiinnostavaa tutustua ulkomaisen yliopiston opetukseen, tutkimukseen ja hallintoon.

Monet asiat olivat Wienin yliopistossa kuin kymmenen vuotta sitten Helsingissä: fennougristiikalla on pätevä kanslisti, oma monipuolinen kirjasto ja työlleen omistautunut kirjastonhoitaja. Näiden tutkimusta ja opetusta monella tavalla tukevien toimintojen tärkeys muistui hyvin mieleen, kun sain ne puoleksi vuodeksi takaisin. Ne vapauttavat tutkijan tutkimaan, opettajan opettamaan. Miksi tämä pitäisi tehdä toisella tavalla kun se on tehty tällä, käytännöllisellä tavalla viimeiset kaksisataa vuotta, sanoo wieniläinen ja nauraa.

PS. Wienissä humanistisen tiedekunnan opiskelijoiden tutkintoon kuuluu yhä pakollinen latina.

Mika Hallila

Vieraileva professori, Uniwersytet Warszawski

Monimutkaiset asiat

”Asia on monimutkainen, ja sillä on pitkä historia”, vitsailivat varsovalaiset ystävät ja kollegat, kun minä ja vaimoni – me kaksi emigranttia – ihmettelimme puolalaisjunien penkkien numerojärjestyksen oudolta tuntuvaan logiikkaan. Vitsin idea oli selittää tyhjentävästi junanpenkit ja kaikki muutkin puolalaisessa kulttuurissa vieraalta tuntuvat piirteet. Niissä oli toisinaan ihmeteltävää.

Nyt kun asuminen Varsovassa on kestänyt vuoden, paikalliset kulttuuripiirteet tuntuvat arkisilta. Puolalainen kulttuuri on tullut sen verran tutuksi, että tuo toteamus asioiden monimutkaisuudesta ja pitkästä historiasta riittää hyvin selitykseksi ongelmatapauksissa. Vuodessa oppii paljon. Nykyisin Varsova, tämä lempeä metropoli, on koti.

Kun minulta pyydettiin *Avaimien* vertailevaa kirjoitusta Puolan ja Suomen kirjallisuudesta, kirjallisuudentutkimuksesta ja -opetuksesta, vastasin heti myöntävästi. Mieleen tuli kuitenkin epäily, tiedänpö riittävästi, mitä oman oppiaineeni ulkopuolella tapahtuu. Siitä en ole varma, mutta mielelläni esitän pohdintoja pyydetystä aiheesta. Aloitan siitä, kuinka Varsovassa kummittelee:

Opiskelin psykologiaa isossa, synkeässä kommunistisessa kaupungissa; laitos sijaitsi talossa, jossa sodan aikaan oli ollut SS-osaston päämaja. Kaupunginosa oli rakennettu juutalaisgeton raunioille – asia oli helppo havaita, kunhan katseli vähän tarkemmin: koko alue oli metrin muuta kaupunkia korkeammalla. En koskaan viihtynyt siellä, uusien elementtitalojen välissä ja ankeilla auki-oilla tuuli aina ja pakkanen tuntui aivan erityisen hyytävältä, se poltti kasvoja. Paikka oli uusista taloistaan huolimatta yhä kuolleiden valtakuntaa. (Olga Tokarczuk: *Vaeltajat* 2007/2012, 14; suom. Tapani Kärkkäinen)

Olga Tokarczuk, puolalainen nykykirjailija, kuvaa katkelmassa tunnistettavasti joskaan ei nimeltä mainiten Varsovaa. Kuvauksessa kaupunki elää aikaa ennen reaaliosialismin ja Neuvostoliiton romahdusta. Nykyisin, kaksikymmentäviisi vuotta sosialistisen ajan jälkeen, Varsova ei ole synkeä Tokarczukin kuvaamalla tavalla. Nyky-Puola on ajatuksiltaan länttä, NATOa ja EU:ta. Silti sen modernin pääkaupungin ytimessä ovat edelleen läsnä Tokarczukin kuvaamat historialliset kerrostumat: natsimiehityksen ja geton jäljet, kommunismin ajan elementtitalot, ”kuolleiden valtakunnan” aavemaiset muistot. Kaupungin identiteettiin kuuluu jatkuva vastarinnan ja tuhon muistelu. Varsovan kadut ovat eloisia ja hyväntuulisia, mutta pimeä menneisyys kummittelee niiden keskellä ja alla.

Varsovassa menneisyyden kummittelun voi kohdata eri tavoin. Konkreettisissa maamerkeissä: rakennuksissa, muistomerkeissä, museoesineissä, patsaissa. Henkisissä kulttuurin tuotteissa: musiikissa, elokuvissa, teatterissa, kirjallisuudessa. Kollektiivinen

kulttuurinen muisti kertaa lähihistorian merkityksellisiä tapahtumia, ja niistä syntyy uusia tulkintoja.

Kansallista identiteettiä vahvistaa suuri kansallinen kertomus. Kuinka sankarillinen oli Varsovan kansannousu saksalaismiehitystä vastaan 1944. Kuinka totaalinen ja järkyttävä oli kaupungin tuho, kun Hitler sen viimeisimpinä tihutöinään pommitti maan tasalle. Kuinka tästäkin täydellisestä tuhosta noustiin uudelleen kukoistukseen. Näistä Varsovan vaiheista kertovat monet kansainvälisesti tunnetut elokuvat, kuten Roman Polanskin *Pianisti* (2002) ja Andrzej Wajdan *Kanal – kirottujen tie* (1957) ja *Tuhkaa ja timantteja* (1958).

On olemassa teemoja ja motiiveja, jotka eri tavoin toistuvat ja monistuvat Puolan kulttuurissa ja kirjallisuudessa. Kansallinen näky toisen maailmansodan ja sosialismin traumojen lisäksi vahvassa katolisen uskonnollisuuden perinteessä ja kansakunnan kunniakkään menneisyyden kertomisessa. Tämä perinne on puolalaiskaupungeissa nostettu jalustoille kansalliskirjailija Adam Mickiewiczin (1798–1855) patsaiden muodossa. Varsovassa patsas löytyy keskeiseltä Krakowskie przedmieście -kadulta. Mickiewiczin *Pan Tadeusz* (1834) on koulujen pakollista luettavaa ja konservatiivisessa katsantokannassa puolalaisuuden peruskiveä.

Kansallisen identiteetin vahvistamisella suuren kansallisen kertomuksen kautta on aina varjopuolensa. Suomen ja Puolan välillä on voimakkuuseroja, mutta onhan kansallinen eetos kulttuurissa ja kirjallisuudessa yhtä tuttua suomalaisille. Meillä Mickiewiczia vastaa Runeberg, kansannousua, holokaustia ja pommitusta vastaavat sisällis-, talvi- ja jatkosodat. Niitä on käsiteltävä yhtä pakkomielteisesti ajasta toiseen, tosin näkökulmat ja asenteet vuosikymmenten kuluessa (onneksi) vaihtelevat. Molempien maiden kirjallisuudet versovat perinnejuuristaan; molempien erityislaatuisuutta on kyky käsitellä kansallisia traumoja kirjallisuuden keinoin. Olisi kuitenkin yksinkertaistavaa jättää vertailu tähän. Erotkin ovat merkityksellisiä, varsinkin jos ajatellaan kirjallisuutta väylänä tavoittaa yleisinhimillinen ja nykyaika.

Puola on maa, joka on kaikkialla ja ei-missään. Tämä oli ainakin ranskalaisen Alfred Jarryn näkemys, kun hän sijoitti absurdin näytelmänsä *Kuningas Ubu, eli Puolalaiset* (1900) veriset ja häikäilemättömät tapahtumat Puolaan. Jarryn vitsi on oivaltava, kun ajatellaan sitä, mikä on ollut Puolan historiallinen paikka Euroopassa. Kannattaa myös huomata, miten sen asema toisen maailmansodan perspektiivistä on paljon muutakin kuin nationalistisen ajattelun kimmoke. Ehkä juuri siksi Puola on kirjallisten suuruuksien maa. Se on napannut neljä kirjallisuuden Nobel-palkintoa, mitä voi pitää aika hyvänä saaliina Keski-Euroopan maalle. Tätä siis selittänee omalaatuinen paikka itäisen ja läntisen reunalla ja erityisasema sodan ja rauhan symbolina.

Puolan kohtalo on Euroopan asia. Oleminen kaikkialla ja ei-missään voi tarkoittaa, että pitäytymällä puolalaisuudessa, puhumalla Puolasta ja sen kohtalosta, voidaan tavoitella yleisinhimillistä. Tällaisessa eurooppalaisen kosmopoliittisuuden perinteessä olivat

runoudessaan kiinni kaksi modernia puolalaisnobelistia Czesław Miłosz (1911–2004) ja Wisława Szymborska (1923–2013). Puola on Euroopan sydänmaa, sodan kauheuksien ja valtapiirijakojen koettelema. Puolan kirjallisuus on kiinni omassa kansallisessaan, mutta samaan aikaan tämä kansallinen on yhteistä eurooppalaista toivoa, rauhan ja humanismin asiaa: ei koskaan enää Hitleriä, ei koskaan enää Auschwitzia, ei toisen valtion pakkovaltaa. Traummat kertautuvat ja kerrotaan taas, uusin keinoin ja näkökulmin.

Näin on tietenkin myös suomalaisessa kirjallisuudessa: sodat ja koettelemukset kerrotaan aina uudelleen. Suomen kirjallisuus varioi kansallista perintöä ja jatkaa kansallisten kipupisteiden muisteluja. Tradition läpitunkemat aiheet, teemat ja motiivit juuri tekevät kirjallisuudestamme niin erityislaatuisen. *Suomen nykykirjallisuus 1–2* -antologiassa (2013) tulee läpi teoksen esiin, kuinka nykyinen Suomen kirjallisuus säilyttää yhteytensä perinteeseen, mutta kuinka suhde siihen on muuttunut, komplisoitunut. Kansallinen on nyt esimerkiksi mikrohistorioinnin, kokemuksellisuuden, ironian, parodian ja moniulotteisen uudelleenkirjoittamisen kohde. ”Vanhan” kansallisen kautta ja läpi puhutaan nykyajasta, sen moneudesta ja moniäänisyydestä, kritikoidaan eriarvoisuutta ja talouden ylivaltaa. Nykyajan ongelmat ja teemat tuodaan esiin uudistamalla perinnettä, kertomalla ja katsomalla sitä toisin – esimerkkeinä viimeisimmät klassikoiden uudelleenkerronnat kuten Kristian Smedsin *Tuntematon sotilas* (2007), Jari Halosen *Kalevala. Uusi aika* (2013), Johanna Sinisalon *Sankarit* (2003) ja Riina Katjavuoren *Wenla Männistö* (2014).

Suomen ja Puolan kirjallisuuden nykytilanne näyttää ainakin äkkiseltään katsoen eroavan siinä, miten omaa kirjallista perinnettä käsitellään, mihin sitä ”käytetään”. Suomi on moniäänisempi yhteiskunta, jossa traditiota on nyt tapana ravistella rajuil-lakin otteilla – ilman skandaaleja. Perinne on prisma, jonka läpi näytetään nykyajan ulottuvuuksia. Puolassa kirjallisuus ja taide voivat vielä provosoida, koska on paljon niitä, jotka provosoituvat. On perinnettä, on sitä uudistavaa, on rohkeaa kokeilevuutta. Toisinaan kärjistyy kulttuurisia kiistoja, joissa arvokonservatismi kohtaa liberaalimman ajattelun. Kansallinen oikea on oikeasti oikealla, ja siksi radikaali erottuu. Löytyy vastakkainasetteluja. Löytyy myös merkittäviä kansainvälisiä kirjallisen elämän huomionosoituksia: vuonna 2013 monien kirjallisuustapahtumien Krakova valittiin UNESCO:n kirjallisuuskaupungiksi. Näin kirjallisuudella on – monessakin mielessä – vahvasti yhteiskunnallista merkitystä.

Eroa suhteessa kirjallisuuteen tulee välillämme esiin myös opetuksessa ja tutkimuksessa. On kiinnostavaa, kuinka suomalaisesta kirjallisuudesta opinnäytteitä tekevät puolalaisopiskelijat suhtautuvat klassiseen suomalaiseen kirjallisuuteen: *Kalevala* on yksi suosituimpia kohteita Suomen kirjallisuuden opinnäytteille niin Varsovan kuin Poznanin yliopistoissa. Vaikka Tove Janssonin muumiromaaneja ja muuta tuotantoa arvostetaan ja opinnäytteitä ja väitöskirjoja on tulossa nykykirjallisuudesta, monia

opiskelijoita kiehtoo edelleen kansalliseepoksemme. Useimmissa Suomen yliopistojen kirjallisuuden oppiaineissahan se on monesti jäänyt muun varjoon. Täällä siitä tuntuu löytyvän koko ajan uutta kaiveltavaa niin kuin suomalaisessa folkloristiikassa konsanaan.

Tove Jansson saa tänä juhluvuonna Puolassa paljon huomiota. Tieteellisestä kiinnostuksesta kertoo se, että Varsovan yliopiston kulttuuritutkijat järjestivät keväällä 2014 kansainvälisen *Tove Jansson: Creative Landscapes* -konferenssin. Konferenssia seuraa lähiaikoina tutkimusantologia. Kannattaa siis huomata, että Puolassa julkaistaan myös suomalaisittain kiinnostavaa kirjallisuudentutkimusta. Maineikkaiden kirjailijoiden lisäksi Puolasta löytyy todellisia suuruuksia myös kirjallisuuden tutkimuksen ja teorian alueella. Oma suosikkiteoreetikoni Roman Ingarden (1893–1970) vaikutti Krakovan yliopistossa. Siellä toimii nyt hänen nimeään kantava filosofian tutkimuskeskus. Puolassa, toisin kuin Suomessa, kirjallisuudentutkimuksen perinne on vahvasti filologinen. Tutkimuskenttä on monipuolinen, ja nykyiset tutkimussuuntaukset posthumanismista queeriin ovat hyvin esillä keskusteluissa, konferenssien teemoina ja esimerkiksi Puolan tiedeakatemian tutustumisen arvoisen *Teksty Drugie* -aikakausjulkaisun artikkeleissa (<http://www.tekstydrugie.pl>).

Suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa Puolaa kannattaa pitää silmällä nyt ja jatkossa. Maa on lähellä kuin naapuri, se on vanhaa sivistynyttä Eurooppaa, kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen merkkimaita. Se on myös maa, jossa suomalaisuus ja tutkimusyhteistyö kiinnostavat. Itse jatkan Varsovassa suomalaisen kirjallisuuden tutkimusta ja opetusta vielä muutaman vuoden ajan. Jatkan myös tutustumista Puolan kirjallisuuteen, sen tutkimukseen ja opetukseen tämän kirjoituksen ulkopuolella. Kenties vielä palaamme tarkemmin asiaan. Voin jo nyt luvata, että se asia on monimutkainen, ja sillä on pitkä historia.